

Dinamica locuirilor eneolitice de pe valea Casimcei (mileniul V î.Hr.)

Valentina Mihaela Voinea
Muzeul de Istorie Națională
și Arheologie Constanța,
vialia_rahela@yahoo.fr

Bartłomiej Szmoniewski
Institutul de Arheologie și Etnologie
Academia de Științe din Polonia, Cracovia
bartheque@yahoo.fr

Cadrul geografic

Cercetările arheologice desfășurate în cadrul proiectelor româno-polone *Study of the Prehistoric and Early Mediaeval Settlements in the Casimcea River Valley in Central Dobrudja* (2010-2013), *Central Dobrudja – Landscape Changes and Human-Environment Interactions from Neolithic to Middle Ages* (2014-2016), *Central Dobrudja – Landscape Changes and Human-Environment Interactions from Neolithic to the Ottoman Empire times* (2016-2018), *Dynamic of Biodiversity of the Central Dobrudja from Neolithic to the Ottoman Empire Times* (2019-2022) au permis o analiză detaliată a vestigiilor eneolitice identificate de o parte și de alta a văii Casimcea, sub forma unor așezări deschise, așezări pluristratificate, locuri de peșteră și morminte izolate.

Valea Casimcei reprezintă cel mai dezvoltat sistem fluviatil din Dobrogea de Nord și al doilea ca mărime din regiune (după bazinul Urluia), însumând aproximativ o suprafață de 755 km² și o lungime de 70 km, fiind situat în totalitate într-o unitate de podiș vechi, peneplenizat. Are o structură geologică complexă, diferită de la un segment la altul în privința energiei de relief și a densității de drenaj (Comănescu, 2000). Cu o alimentare subterană de 65%, râul Casimcea are un caracter permanent, rulând cel mai mare volum de apă dintre râurile

din Dobrogea (Popescu, Ielenicz, 2003). De aceea, în perioada mai-septembrie, când regimul pluviatil este mai ridicat, se produc viituri rapide, îndeosebi pe segmentul mijlociu al văii Casimcea, între Ghelengic și Visterna, modificând peisajul.

Transformările geomorfologice ale văii Casimcea au fost accentuate în ultimile decenii și de acțiuni antropice. Defrișarea livezii de pe Dealul Pazvant – sat Cheia, deficitul de umiditate din sol și pășunatul excesiv au dus la accentuarea fenomenului de eroziune și la distrugerea habitatului de stepă prin înlocuirea speciilor rare, protejate (*Stipa capillata*, *Astragalus cornutus*, *Dianthus pallens*), cu specii rezistente și invazive. În perioada 2005-2007, din inițiativă privată a fost amenajat iazul din fața Peșterii *Casian*, modificându-se și mai mult ecosistemul, albia râului lărgindu-se foarte mult prin erodarea depunerilor loessoide de pe malul drept.

În perioada Atlanticului (8.000-5.000 cal. BP), râul Casimcea a reprezentat un canal de navigație important pentru comunitățile eneolitice. Prezența unor specii marine în niveluri eneolitice sugerează practicarea pescuitului de-a lungul Casimcei și, mai departe, în Marea Neagră. La începutul mileniului V î.Hr., comunitățile Hamangia care locuiau în acest spațiu exploatau resurse marine, după cum o dovedesc descoperirile din situl Cheia – Vatra Satului (com. Grădina): valve de *Cardium*, oase de sturion (păstrugă – *Acipenser stellatus*) și de babușcă de mare (*Rutilus frisii* – specie lagunară) identificate în complexe Hamangia III (Radu, 2008).

Ulterior, în a doua jumătate a mileniului V î.Hr., comunitățile gumelnițene au manifestat un interes sporit pentru navigație de-a lungul coastei vest-pontice. Cele opt așezări bogate, concentrate la gurile de vărsare în mare ale râurilor Devnya și Provadiyska (azi lacurile Varna – Beloslav), au exercitat o atracție incontestabilă și asupra comunităților vecine, stabilite în Podișul Dobrogei. Prin cabotaj, materii prime rare, piese exotice, specii marine de pești și moluște circulau între așezările din zona costieră și de aici, în amonte, pe cursuri de apă navigabile (Carasu, Casimcea) ajungeau la comunitățile din interiorul regiunii. În așezarea gumelnițeană situată pe un promontoriu la gura de vărsare a râului Casimcea – azi Insula *La Ostrov* – s-au descoperit oase de sturion și doradă (*Sparus aurata*) (Radu, 2000-2001).

Care era peisajul microregiunii Grădina-Casian?

Analizele interdisciplinare efectuate pentru locuirile din peșterile *La Izvor*, *Craniilor*, *La Baba* și din așezările Cheia – *Vatra Satului* (Grădina) și Insula *La Ostrov* (Năvodari), conturează, pentru perioada Atlanticului, un peisaj cu mult diferit de cel actual. Debitul mai mare al râului Casimcea a dezvoltat o vale largă, viiturile de mare ampolare, de la finalul

mileniul V î.Hr., inundând intrările în peșterile *La Izvor* (numită și *Cheia*) și *Craniilor*. Cercetările efectuate în exteriorul celor două grote au permis surprinderea unor depuneri aluvionare, peste nivelurile de locuire Gumelnița A2 și Cernavodă I.

Un alt indicator al umidității ridicate îl constituie prezența cormoranului (*Phalacrocorax* sp.) în peisajul comunității Hamangia III de la Cheia: fragmente osteologice provenind de la șapte indivizi tineri au fost identificate printre resturi osteologice din umplutura șanțului de fundație, sub pereții locuinței L.1 (Radu, 2008).

Analizele antracologice efectuate pe cărbune prelevat din Peștera *La Baba* – nivelurile eneolitice – au dus la identificarea unor resturi de fag (*Fagus sylvatica*) (Lityńska-Zajac, Giaquinta, 2010), specie ce preferă o atmosferă umedă, cu precipitații bine distribuite pe tot parcursul anului, ceață frecventă și sol bine drenat. Astăzi, această specie apare pe arii mult mai restrânse în Podișul Dobrogean, insular și izolat, fiind prezentă mai ales în bazinul văii Luncavița (rezervația naturală Valea Fagilor).

Contexte arheologice

Cercetările arheologice întreprinse în cadrul proiectelor româno-polone au dus la surprinderea unor noi detalii privind interferențele culturale eneolitice din spațiul central dobrogean. Atât în așezările permanente de la Cheia (Hamangia III) și Năvodari – Insula *La Ostrov* (Gumelnița A2) –, cât și în locuirile sezoniere din peșterile *La Izvor*, *La Baba*, Peștera *Casian* și *Grota Călugăruului* au fost identificate prezențe alogene, semnalate anterior doar pe linia Dunării (Fig. 1).

Fig. 1. Locuiri eneolitice pe valea Casimcei.

Primele semnalări privind prezența importurilor ceramice în nivelurile eneolitice din peșterile *Gura Dobrogii (Liliecilor)*, *Cheia (La Izvor)*, *La Baba* le întâlnim în rapoartele preliminare din anii '50. Cercetările de teren și sondajele stratigrafice realizate în cadrul proiectelor româno-polone au extins zona investigată (Peștera *Craniilor*, Peștera *Casian*, *Grota Călugărului*) și au permis o reevaluare a vechilor descoperiri. Cele mai multe se concentrează în spațiul Cheilor Dobrogei, de o parte și de alta a Ghelengicului: Peștera *La Izvor*, Peștera *La Baba* – pe partea dreaptă, Peștera *Craniilor* și *Grota Călugărului* – pe partea stângă a râului.

Peștera *La Izvor (Cheia)*

Sondajele stratigrafice realizate în Peștera *La Izvor* (1956-1957) au vizat identificarea unor urme de locuire paleolitică, informațiile despre celelalte niveluri „postpaleolitice” fiind sumare. Dintre acestea reținem:

- „*dovezi de locuire aparținând culturilor Hamangia, Gumelnița târzie*” (Nicolăescu-Plopșor, Păunescu, Bolomey, 1959);
- „*ceramică tipică fazei Ceamurlia de Jos, în același nivel cu câteva fragmente gumelnițene aparținând atât fazei de început cât și fazei de sfârșit, numită de unii cercetători Gumelnița D*”;
- „*un alt ciob, tot cu scoică în pastă, conține un decor șnurat, în genul acelor care constituie specia Cucuteni C*” (Nicolăescu-Plopșor, Păunescu, Harțuchi, 1959).

Reluând analiza ceramicii descoperite aici, N. Harțuchi a completat „*material ceramic de tip Gumelnița (A) în asociere cu ceramică cu degresant scoică pisată și ornamentată cu șnurul, aparținând culturii Cernavodă I*” (Harțuchi, 1976).

Secțiunile S.V (8 x 3 m; adâncime 3, 50/3,60 m) și S.VI (4 x 3 m; adâncime 3,40 m), deschise în fața peșterii în campania 2012, ne-au permis surprinderea unor noi detalii stratigrafice, deosebit de interesante. Nivelurile eneolitice (10-12) din secțiunea S.V au fost puternic afectate de o inundație, „spălarea straturilor” fiind vizibilă mai ales în dreptul intrării în peșteră. Depunerea aluvionară *post* – Cernavodă I (niv. 9), cu o grosime de peste 0,35 m, este suprapusă de o acumulare masivă de piatră; în urma unui cutremur puternic, blocuri de calcar s-au prăvălit de pe versant în fața intrării (**Fig. 2**).

Fig. 2. Peștera *La Izvor* – (a) secțiunea S.V și (b) secțiunea S.VI.

Analiza depozitională a fragmentelor ceramice a evidențiat detalii importante: în nivelul 10, situat la adâncimea 2,60-2,80 m (sub depunerea naturală), unde s-au descoperit numeroase fragmente ceramice de dimensiuni mici, cel mai adesea fără decor, de tip Gumelnița A2, alături de fragmente ceramice cu scoică în pastă – Cernavodă I. În nivelul 11 (adâncime 2,80-3,10 m) predomină fragmentele ceramice Gumelnița A2, alături de care apar câteva fragmente de străchini cu umăr carenat Gumelnița A1 și cu decor imprimat Hamangia III. Nivelul 12 (adâncime 3,10-3,60 m), se dezvăluie sub forma unui sediment de culoare negricioasă, peste stânca înclinată, dinspre intrare spre cursul Ghelengicului și conține câteva fragmente ceramice cu impresiuni Hamangia III.

Comparând datele stratigrafice vechi cu cele noi, observăm o prezență permanentă, în toate etapele eneoliticului: Hamangia III, Gumelnița A1-A2 și coabitarea Gumelnița A2 final-Cernavodă I-Cucuteni tip „C”. A urmat un moment de colaps cultural, marcat stratigrafic printr-o depunere naturală masivă.

Peștera *La Baba*

În urma sondajului efectuat în interiorul Peșterii *La Baba* (1957), N. Harțuche a semnalat existența a două secvențe de locuire Gumelnița „de la începutul acestei culturi” (Nicolăescu-Plopșor, Păunescu, Harțuchi, 1959) – încadrate ulterior în fazele Gumelnița Ic-IIa. Sunt amintite și câteva fragmente ceramice Cernavodă I, fără context stratigrafic clar (Nicolăescu-Plopșor, Păunescu, Bolomey, 1959).

Sondajele stratigrafice din campaniile 2008 și 2009 au dus la identificarea unor noi etape eneolitice (Szmoniewski, Petcu, 2008) (**Fig. 3**).

Fig. 3. Peștera *La Baba* – două topoare și un pandantiv de piatră descoperite în nivel Gumelnița.

Astfel, în sondajul S.I. (2,80x1,60 m), nivelurile 10-14 (adâncime 0,85/1,45 m) conțin următoarele secvențe de locuire:

- nivelul 10 – material ceramic Gumelnița A2, amestecat cu Cernavodă I;
- nivelul 11 – material ceramic Gumelnița A2 cu un fragment ceramic Cucuteni tip „C”;

- nivelul 12 – material ceramic Gumelnița A1;
- nivelurile 13-14 – câteva fragmente ceramice Hamangia III.

Prin urmare, cercetările recente au permis surprinderea tuturor momentelor de locuire eneolitică, situația stratigrafică fiind asemănătoare cu cea din Peștera *La Izvor*.

Peștera Craniilor

Situată pe malul stâng al Ghelengicului, în apropiere de Peștera *La Baba*, Peștera *Craniilor* a oferit descoperiri spectaculoase (Voinea, Szmoniewski, 2010). În secțiunea S.III (4x9 m) au apărut câteva fragmente ceramice Hamangia III, la baza culoarului de la intrarea în peșteră. Urme de locuire eneolitică sunt vizibile și în malul abrupt al Ghelengicului, situat în apropiere de secțiune: aici s-au descoperit fragmente ceramice gumelnițene și Cernavodă I, piese de silex, topor de piatră (**Fig. 4**).

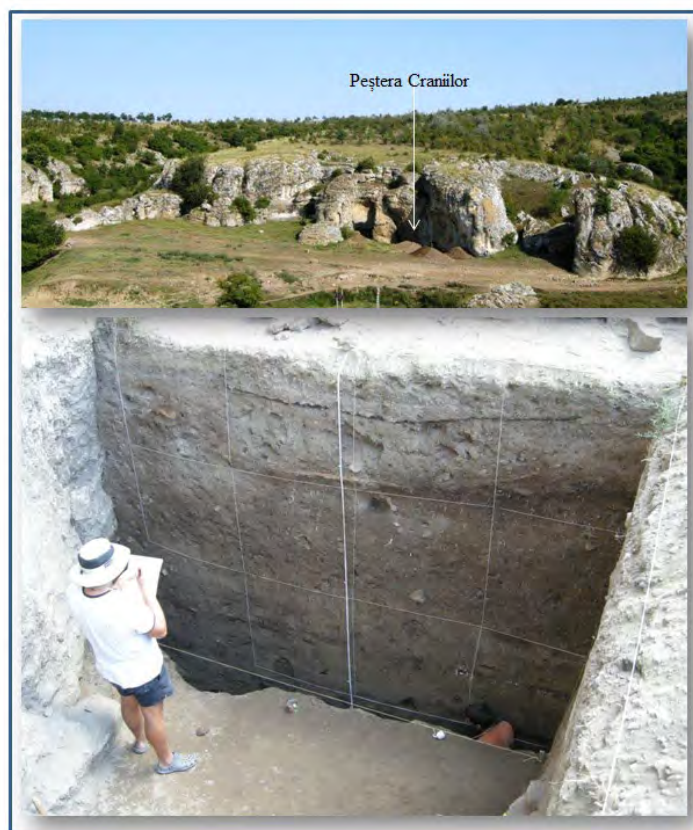

Fig. 4. Peștera Craniilor.

Grota Călugărului

Situată la 12 m altitudine față de cursul Casimcei, în masivul din apropierea izvorului, *Grota Călugărului* reprezintă un mic culoar, creat de aven. Sondajul stratigrafic efectuat în interiorul grotii ne-a permis descoperirea unui gratoar de silex și a unor fragmente ceramice provenind de la două vase fragmentare Cernavodă I – unul din pastă fină și altul cu foarte multă scoică, friabil, păstrând pe fund amprente de împletitură, rămase probabil de la rogojina pe care a fost modelat/uscat vasul (**Fig. 5**).

Fig. 5. Grota Călugărului; fragment de vas Cernavodă I cu amprentă de împletitură.

Peștera Casian

În sondajele stratigrafice efectuate în Peștera Casian, anterior investigațiilor noastre, au fost semnalate „două fragmente ceramice roșii-cărămizii lucrate cu mâna, care par să aparțină culturii Gumelnița.” (Mihăilescu-Bîrliba, Diaconescu, 1991) Într-un repertoriu recent al descoperirilor Boian-Gumelnița pe teritoriul Dobrogei, C. Bem a menționat punctul *Cheia* Peștera de la *Casian* cu descoperiri Hamangia III, Boian-Spanțov (?), Gumelnița A1, fără alte precizări de ordin stratigrafic (Bem, 2011).

În campaniile 2010-2011, am deschis sondajele stratigrafice S.I-III într-o nișă mică, situată la baza peretelui opus intrării, singurul spațiu neafectat din interiorul Peșterii *Casian*. În primul nivel de acumulare sedimentară din acest spațiu îngust (aprox 1,20x5,80 m) s-au descoperit fragmente ceramice Hamangia III, Gumelnița A1 și A2 (**Fig. 6**) (Voinea, Szmoniewski, 2011).

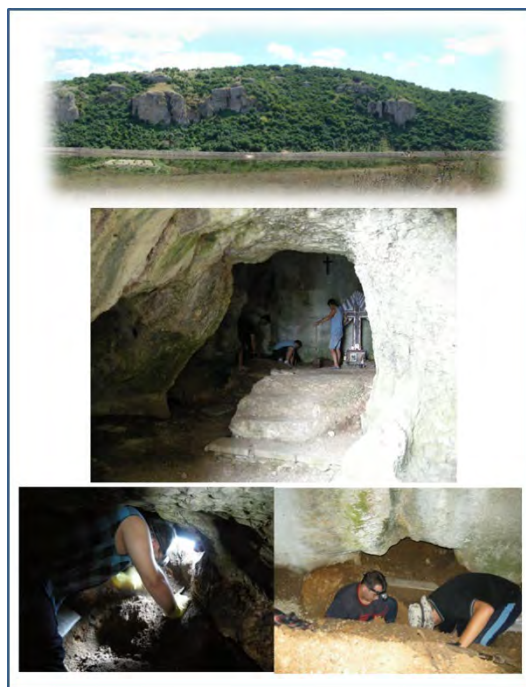

Fig. 6. Peșterea *Casian*; sondaj efectuat în firida din dreptul intrării.

Situate în apropiere de valea Casimcei, pe malul drept al Visternei, peșterile *Lilieciilor* (*Gura Dobrogei*) și *La Adam* au reprezentat, cu siguranță, alte puncte de popas ale comunităților eneolitice. Stratigrafia surprinsă în Peștea *Lilieciilor* (sodajul S.I, galeria B realizat în vechile campanii din anii '50) a fost descrisă astfel: „*avem întâi trei nivele neolitice, în care cultura Hamangia (faza Ceamurlia de Jos) predomină în primul, apare în al doilea în asociere cu un Boian târziu și, în al treilea, și cu o Gumelniță de început*” (Nicolăescu-Plopșor, Păunescu, Bolomey, 1959).

Într-un studiu ulterior, N. Harțuche a adus noi precizări: cel de-al doilea nivel conține „*material ceramic Hamangia III în asociere cu fragmente de vase aparținând fazei târzii a culturii Boian-Spanțov (IV), pe când în cel superior se întâlnesc numai fragmente de vase aparținând fazei timpurii a culturii Gumelnița (I).*” „*Printre fragmentele ceramice aparținând acestei culturi au fost găsite și câteva fragmente de vase care conțin ca degresant scoică pisată, unele ornamentate cu șnurul, acestea fiind atribuite culturii Cernavodă I.*” (Harțuche, 1976).

Chiar dacă inadvertențele din vechile descrieri stratigrafice au făcut contextul arheologic inoperabil pentru stabilirea unor sincronisme sigure, totuși, prezența importurilor Boian rămâne evidentă.

În urma cercetărilor de teren am descoperit fragmente ceramice cu decor specific fazei finale Gumelnița A2, asemănătoare celor de pe Insula *La Ostrov* – Năvodari. Prin urmare, Peștera *Lilieilor*, ca și peșterile din Cheile Dobrogei, a fost locuită în toate etapele eneoliticului, din faza Hamangia III până la apariția comunităților Cernavodă I.

Cercetată mai ales de speologi și paleoliticieni, Peștera *La Adam* apare și în repertoriul siturilor eneolitice, fiind semnalate fragmente ceramice Hamangia, Boian-Spanțov și Gumelnița A2. Deși sumare, aceste date confirmă aceleași prezențe eneolitice.

*
* *

În perioada Atlanticului, râul Casimcea a avut un debit mult mai mare, reprezentând un culoar de navigație important pentru comunitățile eneolitice; pe aici, acestea se puteau deplasa rapid spre așezările înfloritoare din zona litoralului vest-pontic, situate în apropierea gurilor de vărsare ale principalelor râuri, astăzi, acoperite în mare parte de lacuri și limane marine (Popescu, Caraivan, 2003; Voinea, Caraivan, 2011). Prezența unor specii marine în așezările de la Cheia (**Fig. 7.1**) și Năvodari – Insula *La Ostrov* (**Fig. 7.2**) sugerează practicarea unor „expediții de pescuit” de-a lungul Casimcei și, mai departe, în Marea Neagră.

Cum era firesc, în drumul lor spre mare, triburile eneolitice, deopotrivă indigeni și alogeni, s-au oprit și în zona carstică unde au explorat peșteri, grote și adăposturi. Mărturie stau nivelurile de locuire sezonieră, bogate în vetre, fragmente de vase provenind de la vase de uz comun (cele barbotinate utilizate probabil la prepararea hranei), unelte de silex și piatră. Mai mult decât atât, credem că acest spațiu carstic, de o frumusețe unică, a avut și o destinație cultică, după cum o demonstrează contextele arheologice – oase umane în vatră gumelnițeană, topor impregnat cu ocră (Peștera *La Baba*), pandantive și brățări de scoică (Peștera *Casian*, Peștera *Lilieilor*) și de piatră (Peștera *La Baba*), idol antropomorf de marmură (Peștera *Lilieilor*).

Prin urmare, râul Casimcea – la fel ca și alte râuri din zona de coastă vest-pontică – a avut o legătură activă cu Marea Neagră, constituind un principal culoare de deplasare a comunităților eneolitice Hamangia și Gumelnița (Voinea, Caraivan, 2012). Ulterior,

comunitățile răsăritene de tip Cucuteni „C” și Cernavodă I, obișnuite cu peisaj de stepă, au preferat valea Dunării și Podișul Dobrogei, aventurându-se rareori până la mare.

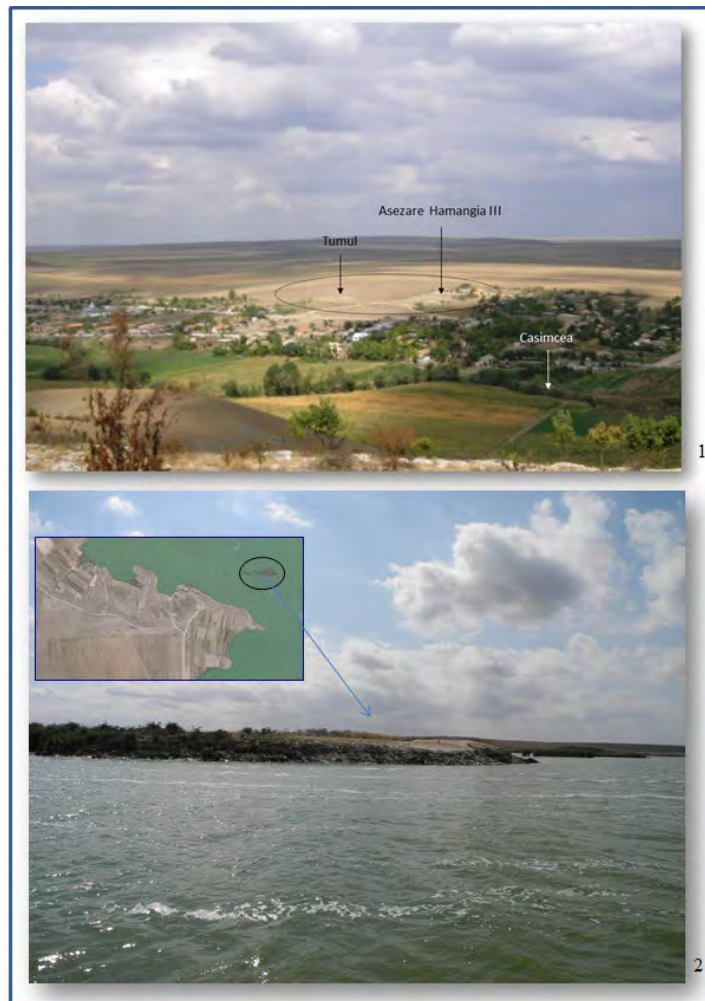

Fig. 7. Așezările eneolitice Cheia (1) și Insula La Ostrov (2).

Bibliografie

- Bem, C., 2011. *Le corpus des stations Gumelnița entre Danube et Mer Noire (avec un regard sur Boian-Spanțov et Cernavoda I)*. Société et environnement dans la zone du Bas Danube durant le 5ème millénaire avant notre ère. Iași: pp. 3-77.
- Comănescu, L., 2000. *Bazinul Casimcea. Corelația densitatea de drenaj-energia de relief*. Revista de Geomorfologie, 2: pp. 115-118.
- Hartuche, N., 1976. *Unele probleme ale postpaleoliticului în peșterile Dobrogei*. Pontica 9: pp. 13-21.

- Lityńska-Zajac, M. & Giaquinta R., 2010. *Botanical materials from Baba Cave, com. Grădina, dep. Constanța, Romania*, Cronica Cercetărilor Arheologice, <http://cronica.cimec.ro/detalii.asp?k=4520>
- Mihăilescu-Bîrliba, L. & Diaconescu, M., 1991. *Cercetări arheologice recente în peștera de la Casian*. Pontica 24: pp. 425-432.
- Nicolăescu-Plopșor, C.S. et al., 1959. *Cercetări paleolitice în Dobrogea*. Materiale 6: pp. 43-50.
- Nicolăescu-Plopșor, C.S. et al., 1959. *Raport preliminar asupra cercetărilor paleolitice din anul 1956*. I. Dobrogea, Materiale 5: pp. 15-22.
- Popescu, D. & Caraivan, G., 2002-2003. *Evoluția zonei Lacului Tașaul în Cuaternarul Târziu*. Pontica 35-36: pp. 53-59.
- Popescu, N. & Ielenicz, M., 2003. *Relieful Podișul Dobrogei – caracteristici și evoluție*. Analele Universității București, Serie Geografie, pp. 5-58.
- Radu, V., 2008. *Studiul materialului faunistic (moluște, pești, țestoase și păsări) prelevat din nivelul Hamangia III de la Cheia (jud. Constanța)*. Pontica 41: pp. 57-64.
- Radu, V., 2000. *Studiul materialului arheoilitologic, în Silvia Marinescu-Bîlcu et al., Așezarea eneolitică de pe Insula „La Ostrov”, lacul Tașaul (Năvodari, jud. Constanța). Raport preliminar – campaniile 1999-2000*. Pontica 33-34: pp. 165-170.
- Szmoniewski, B. & Petcu, R., 2008. *Preliminary report from the new excavation in Baba Cave, Grădina village, Constanta County*. Pontica 41: pp. 35-47.
- Voinea, Valentina & Caraivan, Gl., 2011. *Human – Environment Coevolution in Western Black Sea Coastal Region (5th Millennium BC)*. În vol. S. Mills, P. Mirea (eds.) *The Lower Danube in Prehistory: Landscape Changes and Human-Environment Interactions*: pp. 49-59, București,.
- Voinea, Valentina & Szmoniewski, B., 2010. *O gropă rituală descoperită în zona Cheile Dobrogei – „Peștera Craniilor” (Com. Grădina, jud. Constanța)*. Pontica 43: pp. 191-202.
- Voinea, Valentina & Szmoniewski, B., 2011. *Din nou despre Peștera Casian*. Pontica 44: pp. 221-238.
- Voinea, Valentina & Szmoniewski, B., 2012. *Coabitări și simbioze culturale în eneoliticul din Dobrogea. Studiu de caz: Cheile Dobrogei*. Pontica 45: pp. 9-25.

